

O překladu a překládání ze současných genderových a feministických pohledů

Eva Kalivodová

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav translatologie
eva.kalivodova@ff.cuni.cz

Publikace *The Routledge Handbook of Translation, Feminism and Gender* představuje snahu co nejkomplexněji zmapovat soudobé světové uvažování o překladech a překládání, které vychází z feministických perspektiv, z genderově rozlišujících hledisek nebo přímo z teorií feministického překladu, a to v příspěvcích padesáti pěti autorek a autorů. Editorkami svazku jsou Luise von Flotow, profesorka překladatelských studií na University of Ottawa, která je dlouholetou a publikačně velmi plodnou teoretičkou v oblasti genderového výzkumu překladu, a Hala Kamal, profesorka literární teorie a anglické literatury na Káhirské univerzitě, specializující se ve směru ženských, genderových a komparatistických studií. Ačkoliv se feministické a genderové uvažování o překladu a překládání rozvíjí přinejmenším od osmdesátých let 20. století (srov. zakládající práce Luise von Flotow, Sherry Simon a dalších),¹ je v českém prostředí málo známé a pěstované² a důležité publikace z této oblasti nebyly bohužel do češtiny přeloženy. A to přesto, že genderové a feministické posuny ve vnímání překládání a v překladech samotných, které se odehrávají po několik desetiletí, jsou velmi důležitými faktory nejen plnohodnotné mezikulturní komunikace a jejího reflektování, ale i souvisejícího vývoje literární a kulturní historie.

Absence povědomí o genderovém a feministickém uvažování o překladu není však jen českým problémem — toto uvažování se zrodilo v anglofonním prostředí a v něm se rozvíjelo a rozvíjí; jeho výsledky jsou publikovány a šířeny především ve světově dominantním odborném jazyce — angličtině. Velkou předností svazku je

-
- 1 Von Flotow, Luise: *Feminist Translation: Contexts, Practices and Theories*. *TTR (Traduction, Terminologie, Rédaction)* 4, 1991, č. 2, s. 69–85; von Flotow, Luise: *Translation and Gender: Translating in the 'Era of Feminism'*. S. Jerome/University of Ottawa Press, Manchester 1997 — v této práci Flotow mj. rozvíjí teorii feministického překladu jako feministického „únosu“ textu. Dále srov. monografii Simon, Sherry: *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission*. Routledge, London and New York 1996.
 - 2 Kalivodová, Eva: *Genderová slepota, citlivost nebo provokace? Polohy a možnosti překladu*. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 13, 2012, č. 2, s. 77–85; Kalivodová, Eva: *The Challenges of Teaching Gender in Translation in the Czech Contemporary Context*. In: Santaemilia, José (ed.): *Traducir para la igualdad sexual = Translating for Sexual Equality*. Interlingua 166. Comares, Granada 2017.

snaha o široce mezinárodní, nejen o celoevropský, ale i asijský, arabský, dá se říct celosvětový záběr, obrážející se v oslovených autorkách a autorech a v publikovaných textech. Úvod ke knize vzácně kriticky reflektuje anglofonní odbornou dominanci a vysvětluje pečlivě plánovanou mezinárodní či transnacionální spolupráci na přípravě svazku formou kolokvií. Zároveň si však editorky uvědomují (což není zcela obvyklé), že odborné publikování o překladech a překládání v soudobém světovém kontextu se nutně a především musí zaměřovat na převody do „nedominantních“, cílových národních jazyků a že převody takovýchto studií, obsahujících příklady, do angličtiny jsou nesmírně náročné. Vyžadují totiž zpětné kulturní, lingvistické a překladatelské reformulace v angličtině. Přesto je nepřekvapivě konstatována finální nezbytnost překladů všech příspěvků do angličtiny, přičemž se uznává, že „převaha angličtiny [...] a síla myšlenek a teorií vzešlých z angloamerického prostředí či Evropy a šířených v angličtině, k níž mnohé příspěvky odkazují pojmem ‚západní‘, vytváří nerovnováhu, která ovlivňuje dynamiku transnacionální výměny názorů“.³

Publikace je rozdělena do několika oddílů, které jsou rozčleněné podle existujících směrů překladatelského či-li translátologického bádání. Do prvního, nazvaného Překládání a publikování žen (Translating and Publishing Women), jsou zahrnuty příspěvky, které se věnují jak překladatelkám, tak autorkám: např. *Ženy, literatura a překlad v Maghrebu (Maghrebi Women's Literature in Translation)* od Sanay Benmesaoud, věnující se kulturně spojité, ale politicky členité oblasti severozápadní Afriky; *O překládání žensky exponované literatury v Íránu: makro- a mikroanalýza (Translating of Women-centred Literature in Iran: Macro and Micro Analysis)* od Simy Sharifi a další. Vzhledem k hypotetické blízkosti určitých aspektů středoevropského historického prostředí je pro české uvažování podnětná studie Ewy Rajewské nazvaná *Polské překladatelky: herstory (Polish Women Translators: A Herstory)*. Autorka identifikuje počátek zájmu žen o překlad v polském šlechtickém prostředí v 17. století, které je vzhledem k tehdejším historickým proměnám na polském trůnu pod silným vlivem Francie: šlechtičny překládají jak populární, tak vážnou francouzskou literaturu (Molière); překládají se dokonce i polská díla do francouzštiny (např. první polský sentimentálně psychologický román od vévodkyně Marie Wirtemberské, rovněž překladatelky, *Malvína aneb Předvídavost srdce (Malwina czyli domyslność serca)*, přeložený do francouzštiny Annou Nakwaskou. Už z této informace je zřejmé, že v českém, šlechty a elit historicky zbaveném prostředí byl počátek ženského překladatelského přínosu situován jinak a jindy — konkrétně do druhé poloviny 19. století a počátku a rozvoje ženského středostavovského emancipačního hnutí. Přesto, či právě proto, je komparace důležitá. Informací, která navozuje shodu mezi polským a českým prostředím, je fakt, že v Polsku (stejně jako v Československu) proběhla plná profesionalizace — a tak i zviditelnění — překladatelek až v poválečném komunistickém období. Tento obrat naštěstí přetrval do současnosti, kdy je tvůrčí překladatelská scéna už jasně genderově heterogenní. Podnětnou informací této studie je rovněž nedávný zrod polského akademického bádání o genderu v překladu i příprava bibliografie zamlčovaných překladatelek. Historické zviditelnění českých (i slovenských) překladatelek by si jistě zasloužilo podobný projekt.

3 von Flotow, Luise — Kamal, Hala (eds.): *The Routledge Handbook of Translation, Feminism and Gender*. Routledge, London — New York 2020, s. 3.

Příspěvek Ewy Rajewské se nejspíš opírá o starší vlivnou práci Lori Chamberlain *Gender and the Metaphorics of Translation*,⁴ jejímž východiskem je existence podceňující metafory překladu jako netvůrčí ženy, ne-autorky a pouhé tlumočnice — *la belle infidèle*.⁵ Rajewska tak v moderním feministickém uchopení této (kontextově) raně klasicistní metafory překladu upozorňuje na historické zamlčování důležitosti překladu a ženského vkladu do něj — a přizpůsobuje tomu interpretaci dějin polského ženského překladu (k němuž v příspěvku ani jinde v knize nejsou další, jinak shromážděné informace). Takovýto přístup je pochopitelný a prozatím i přínosný pro prostředí, v němž překládání žen nebylo dosud historiograficky zvažováno — podobně je na tom prostředí české. Jinak metodologicky zaměřeným příspěvkem je studie britské autorky Hilary Brown *Překladatelky v raně novověké Evropě* (*Women Translators in Early Modern Europe*). Lori Chamberlain je zmíněna rovněž v této studii, avšak její perspektiva je zpochybněna jednak jako esencialistické chápání tvůrčích žen, jednak jako podřadné chápání překladu (ve spojení s podřadnými ženami), které je podle autorky v translatoologii už překonáno. Autorka přiznává, že genderové bádání o překladu je nejpokročilejší v západní Evropě; sama se v příspěvku zabývá raně novověkým, tj. renesančním a reformačním překládáním v Británii, jež bylo velmi rozšířené a důležité pro vzdělání, politiku propojenou s náboženstvím, mělo význam pro společenský status a moc i knižní podnikání. V této studii sleduje překladatelkou i publikační spolupráci žen s muži a další intersekcionalní faktory, které „ženskost“ tvorby vřazují do kontextů formovaných mnoha vlivy. Přístup Hilary Brown, který nemusí být nutně zaměřený na raně novověkou éru, ale může být užitečný bez časového omezení, je inspirující pro nové zvažování řady „herstories“ včetně české, jež se od 19. století odvíjela v různých intersekcionalních konstelacích. Mohl by také pomoci chápat moderní překlad obecněji (sociologicky, ekonomicky a kulturně) jako fakt literární tvorby.

Druhý oddíl, nazvaný Překládání feministických autorek (*Translating Feminist Writers*), obsahuje objevené příspěvky z různých částí světa. Pákistánský badatel Rajkumar Eligedi je autorem studie *Volga jako mezinárodní aktivistka feministického překladu* (*Volga as an International Agent of Feminist Translation*), která se zabývá prací současné indické spisovatelky, publicistky a překladatelky Popuri Lality Kumari, známé pod pseudonymem Volga. Studie zároveň vysvětluje historii indického moderního feminismu 20. století, do níž se promítaly ruské, čínské a americké (potažmo západní) vlivy. Neuvěřitelně činná akademička Volga šíří v jazyce telugu přinejmenším od osmdesátých let minulého století — přes odpor patriarchální scény — feminismus jako vzdor proti domácím kulturním normám utlačujícím a diskriminujícím ženy. Překládá do telugu (tj. jazyka užívaného na jihozápadě Indie, v některých státech i oficiálně) i do angličtiny. Ačkoliv jako vlivná aktivistka přemýšlí o důležitosti „těsného překladu“ feministických textů, uchyluje se rovněž ke zkracujícímu,

4 Chamberlain, Lori: *Gender and the Metaphorics of Translation*. *Signs* 13, 1988, č. 3, s. 454–472.

5 Koncept překladu jako *belle infidèle* se zrodil v 17. století ve Francii. Definicí zformuloval filolog Gilles Ménage, který v roce 1654 popsal překlady Lúkiana od Nicolase Perrota d’Ablancourt jako podobné „ženě, do které jsem byl v Tours zamilovaný, která byla krásná, ale nevěrná“.

„shrnujícímu překladu“, např. v přeložené sbírce esejů *Tholi Velugulu — Sthrivadha Siddhantha Vikasam* (First Illumination — Evolution of Feminist Theory /První vysvětlení — vývoj feministické teorie/; 2003). Kniha obsahuje 19 textů o feministické teorii přeložených, či spíše shrnutých převážně z angličtiny. O různých praxích překládání vypovídá i příspěvek americké japanistky Julie Bullock *Příběh dvou překladů: (Re)interpretace Simone de Beauvoir v Japonsku, 1953–1997* (*(Re)interpreting Beauvoir in Japan, 1953–1997*).

Ve světle dvou japonských překladů klíčového díla Simone de Beauvoir *Druhé pohlaví* (*Le Deuxième Sexe*, 1949) z let 1953 a 1997 je namístě zmínit, že tato zakládající práce evropského moderního feminizmu se v Čechách dočkala jediného, a to masivně zkráceného vydání v nakladatelství Orbis v roce 1966/1967 (v edici s předmluvou Jana Patočky, v překladu Josefa Kostohryze a Hany Uhlířové). Oproti tomu nejen japonské překlady, ale překlady tohoto díla po celém světě vypovídají o jeho vnímané feministické a filozofické závažnosti. Japonské překlady se velmi liší přístupem. První je podle překladatelské teorie Gideona Touryho⁶ „přijatelný“ a ve své době velmi vlivný, tedy zpřístupňující text domácímu publiku, ovšem včetně posunu ve vztazích ženy k transcendentní maskulinitě — měl prý v Japonsku takovou moc, že vyloučil Beauvoir z recepce „druhé vlny“ feminizmu v šedesátých a sedmdesátých letech, protože její teorii interpretoval jako promušskou. Druhý, novější a kolektivně feministický překlad z devadesátých let je přesnější — ale zároveň interpretační v tom, že vkládá do textu teoretická rozlišení sexuality a genderu, s nimiž autorka nemohla pracovat. Příspěvek francouzské anglistky Marlène Bichet *Překládání francouzských feministických filozofek do angličtiny: Případ Simone de Beauvoir* (*Translating French Feminist Philosophers into English: The Case of Simone de Beauvoir*) je odvážným metodologickým podnětem k překládání filozofických textů, které by podle autorky měly být domestikovány čili by měly být v pojmech i jejich interpretaci (!) přijatelné pro domácí publikum (podle Touryho „acceptable“, ne „adequate“ — termín „adequate“ znamená překladově těsný vzhledem k výchozímu textu, tedy v tomto kontextu přejímající pojmy). Autorka se o filozofických textech vyjadřuje jako o abstraktní a inovativní komunikaci na hraně používaného jazyka, vytvářející ambivalenci, bez níž by nebyly filozoficky průrazné, přičemž feministickou filozofii vnímá jako převrat ve filozofickém myšlení. Základem jejího argumentu o překládání filozofických textů je požadavek, aby překladatel*ka znali danou filozofii, byli schopni interpretovat smysl argumentů včetně pojmů filozofy*kami individuálně modifikovaných. Bichet dokonce čerpá svůj názor na překládání filozofických textů z „interpretační teorie překladu“ (ITT), která byla původně vyvinuta pro konsekutivní tlumočení. Jako konkrétní důkazy pro své uvažování používá dva anglické překlady knihy *Le Deuxième Sexe* z let 1953 a 2009.

Třetí oddíl publikace nese název Feminismus, gender a queer v překladu (Feminism, Gender and Queer in Translation) a je značně heterogenní. Příspěvek *Kde se setkává queer a překlad. Subverze, proměnlivosti a performance* (*At the Confluence of Queer and Translation: Subversions, Fluidities, and Performances*) od Pauline Henry-Tierney se pohybuje v abstraktně teoretické rovině. Performativní, subverzivní, proměnlivý či nestabilní jsou podle autorky adjektiva, která se mohou vázat jak k úvahám

6 Toury, Gideon: *Descriptive Translation Studies and Beyond*. John Benjamins Publishing 2012.

o překladu, tak ke queer studiím, proto jejich protnutí může být plodným bodem uvažování. Autorka upozorňuje na první práce o překladu v kontextu queer kultury (od přelomu 20. a 21. století) a vytyčuje tři hlavní podoblasti bádání — teoretické uvažování o překladu optikou queer; queer překlady a queer lidé, kteří je pořízují; role překladu v queer aktivismu.

Studie Kornelie Slavové, amerikanistky z bulharské univerzity v Sofii (St. Kliment Ohridski University), *Feminismus v postkomunistickém světě v překladu a jako překlad (Feminism in the Post-communist World in/as Translation)* velmi případně charakterizuje středo- a východo- či jihoevropský postoj k feminismu po rozpadu sovětského bloku, averzi k ideologiím, snahu vymezit se vůči západnímu feminismu zdůrazňováním postkomunistických specifík. Autorka je velmi optimistická, ale poněkud nepodloženě — hlavně pokud jde o vznik transnacionálního feministického dialogu, který podle ní již existuje v reflexích postkomunistické skutečnosti. Je zároveň trochu zarážející, jak kriticky se vyjadřuje o „nesystematičnosti“ překládání západních feministických textů do jazyků východní a střední Evropy po roce 1989 — ráda by viděla chronologický přístup k zpřítomňování historických textů, ale neuvědomuje si, že tato část světa vstupovala a vstupuje do feminismu jako do rozjetého vlaku, „in-between the waves“, tedy mezi feministickými vlnami, a hledá aktuálně potřebné texty.⁷ Na straně druhé ovšem fascinující příspěvek o vývoji čínského feminismu od prvních dekad 20. století dodnes *Feminismus v čínských překladech: historická perspektiva (Translating Feminism in China: A Historical Perspective)* od čínské akademičky Zhongli Yu dokumentuje nejen rozličné specifické fáze tohoto vývoje v závislosti na politické situaci, ale také vpravdě systematickou — a záviděníhodnou — feministickou překladovou chronologii od opakovaných čínských překladů a vydání *Obrany ženských práv* Mary Wollstonecraft z konce 18. století přes mnohá vydání překladů *Druhého pohlaví* Simone de Beauvoir a textů amerických a západních feministek „druhé vlny“ až po současné kritičky a badatelky tzv. třetí a čtvrté vlny. Autorka se hlásí právě k posledním „vlnám“ moderního feminismu, odmítá homogenitu feminismu a to, že všechny ženy mají nějakou společnou zkušenost. Spolu s některými dalšími teoretickými hlasy vidí jako počátek třetí vlny osmdesátá léta, kdy se začaly rozvíjet různé feminismy — černý feminismus a etnické feminismy; kdy se začala zdůrazňovat rozličnost ženských zkušeností, jejich nejednoznačnost, rozpornost; kdy někteří zastánci*kyňe dokonce odmítají feministické sebepojmenování i jako výraz odporu proti vymezování se vůči dalším společenským skupinám. Čtvrtá vlna podle studie souvisí s novým pojetím feminismu mileniálů a přesahuje boj za ženy — cílem je genderová rovnost, boj proti diskriminaci rasové, věkové, schopnostní, kvůli sexuální orientaci.

Lze říci, že první tři oddíly publikace tvoří její těžiště ve smyslu různorodosti celosvětově velmi relevantních témat i přístupů genderově se tážajícího překladu. Čtvrtý oddíl, *Gender v gramatice, technologiích a audiovizuálním překladu (Gender in Grammar, Technologies, and Audiovisual Translation)*, se zabývá hlavně velmi konkrétními, jednotlivými problémy překladu, z nichž vybírám příspěvek *Sexistický*á překladatel*ka a feministická hrdinka. Politicky nekorektní jazyk ve filmech a v televizi (The Sexist Translator and The Feminist Heroine: Politically Incorrect Language in Films and TV)* od

7 Viz Kalivodová, Eva: Czech Society In-between the Waves. *European Journal of Women's Studies* 12, 2005, č. 4, s. 421–435.

italské badatelky Irene Ranzato. Studie se podnětně zabývá podstatou (nehumorné) jazykové korektnosti a (odlehčující) nekorektnosti; vysvětluje problémy překladové (a potenciálně sexistické) nivelizace audiovizuálních překladů z angličtiny do italštiny, které souvisejí jak s odlišnými kulturními normami, tak s jazykovými možnostmi. V pátém oddílu, nazvaném Diskurzy v překladu (*Discourses in Translation*), jsou zahrnuty příspěvky věnující se především religiózním překladům Bible, Koránu, islámským „feministickým“ textům, specifickým čínským textům o ženském zdraví a také překladům dětské literatury, jichž se týká příspěvek turecké badatelky Handegül Demirhan, který je opravdu radikálním a kontroverzním feministickým náhledem na možnosti přepisu (či „feministického únosu“) pohádek, bez ohledu na jejich mytologické kořeny.

Celý svazek vyvolává mnohá překvapivá tázání a přináší řadu teoretických i praktických inspirací. Poskytuje zcela mimořádný rozhled po světovém feministickém a genderovém uvažování o překladu, ve vztahu k obrovské účasti žen na překládání, psaní, čtení — a žití. Ženy přeci jen představují víc než polovinu lidstva.

AD:

Luise von Flotow — Hala Kamal (eds.): *The Routledge Handbook of Translation, Feminism and Gender*. Routledge, London — New York 2020. 594 s.